

PROTESTANTIZEM V ESEJISTIKI MARJANA ROŽANCA

Literarni ustvarjalec Marjan Rožanc je s poglobljeno osebno esejizirano besedo razpravljajal o najrazličnejših problemskih področjih; najvidnejša so kultura, književnost, šport, religija. Med njimi se pogosto pojavlja tudi tematika protestantizma in reformacije, ki sta temeljno povezana z Rožančevim doživljanjem usode slovenstva. Kulturna podoba Slovencev je motivno in tematsko prisotna v esejistiki Marjana Rožanca, še posebej v zbirkah *Manihejska kronika* (1990) in *Brevir* (1991). Namen pričujočega sestavka je prikaz podobe slovenskega naroda 20. stoletja v esejistiki Marjana Rožanca in ugotoviti, kakšno vlogo je, po mnenju esejista, imel protestantizem pri konstituiranju slovenskega naroda. Pri tem sestavek ugotavlja Rožančevo kritičnost, gentilizem kot poseben element slovenskega naroda in Rožančevo barvito izrazoslovje za označevanje lastnosti slovenstva.

esejistika, Marjan Rožanc, protestantizem, reformacija, rekatolizacija

Literate writer Marjan Rožanc has been discussing various problematic areas in his deepened personal essayistic writing; the most seen are culture, literature, sport, religion. Among them there are often the themes of protestantism and reformation mentioned, which are basically connected to experiencing the destiny of Slovenians in Rožanec's point of view. Cultural image of Slovenians is presented motivately and thematically in essayistic of Marjan Rožanc, mainly in collections *Manihejska kronika* (1990) and *Brevir* (1991). The purpose of presented composition is review of Slovenian nation's image of 20. century and to find out, what part, from writer's point of view, the protenstantism had at constituting Slovenian nation. The composition finds out the criticism of Rožanec, genitilism as a special element of Slovenian nation and rich terminology of Rožanec used for describing the characteristics of Slovenian people.

essayistic, Marjan Rožanc, protestantism, reformation, re-catholization,

1

Razvoj in napredek v znanosti ter tehnologiji spodbujata nevzdržen življenjski tempo ljudi 21. stol. Med drugim je posledica civilizacijskih dosežkov tudi težnja h globalnosti, pri čemer je dejstvo, da se globalnost (kot občutje) v veliki meri poudarja predvsem pri pozitivnih elementih življenja. V času globalizacije se v ospredje postavlja vprašanje naroda. Ta tematika je zaposlovala tudi kritično misel Marjana Rožanca, ki je dobila mesto v različnem obsegu v vseh Rožančevih esejističnih zbirkah: *Demon Iva Daneva* (1969), *Iz krvi in mesa* (1981), *Roman o knjigah* (1983), *Evropa* (1987), *Manihejska kronika* (1990), *Brevir* (1991), *O svo-*

bodi in Bogu (1995).¹ Prikaz podobe slovenskega naroda 20. stol. v esejistiki Marjana Rožanca in hkrati ugotoviti, kakšno vlogo je, po mnenju esejista, imel protestantizem pri konstituiranju slovenskega naroda, je cilj pričujočega prispevka.

Na začetku sta potrebni dve pojasnitvi:

- Izraz protestantizem na tem mestu uporabljam v narodnozgodovinskem smislu, ki se v širšem pomenu vključuje v civilizacijsko zgodovinski vidik pojma protestantizem po delitvi Marka Kerševana.²
- V referatu ne obravnavam celotne problematike slovenskega protestantizma, temveč podajam kronološki prikaz pojavljanja omenjene tematike v esejistiki Marjana Rožanca.³ V ta namen bom upoštevala njegovo celotno izdano esejistiko in podala vsebinsko analizo najbolj relevantnih esejev za rešitev izhodiščnega vprašanja.

V Rožančevih esejih je moč opaziti dvoje:

- Rožanc protestantizem razume kot začetek slovenskega naroda, prisotnost protestantizma pojmuje kot pogoj določitve evropskega naroda.
- Protestantizem se na Slovenskem po mnenju Marjana Rožanca ni razvil v polnosti kot teološki nauk o človekovi svobodi, ampak je bil okrnjen zaradi močne in uspešne rekatolicizacije (protireformacije). Posledica tega dejstva je nekvalitetna podoba Slovencev.

¹Zbirka *O svobodi in Bogu* predstavlja antološki prikaz 23 že objavljenih esejev v knjižni obliki in enega v revijalnem tisku.

²Marko Kerševan v uvodu zbornika *Protestantizem*, ki je izšel kot tematska številka revije *Poligrafi* leta 2001 in je posvečen protestantizmu ter protestantskemu načelu, danes beleži vsaj pet vstopov v protestantsko problematiko na Slovenskem. To so narodnozgodovinski, kamor uvršča raziskovanje življenja in dela Primoža Trubarja ter obravnavanje protestantizma in reformacije kot sestavine slovenske zgodovine, aktualno verski vidik zajema evangeličansko cerkev in druge protestantske cerkve na Slovenskem, civilizacijsko zgodovinski vidik ugotavlja pomen protestantizma za nastanek modernega sveta. Primerjalno-religioški vidik zajema vprašanje o mestu protestantizma znotraj krščanstva, versko-eksistencialni vidik pa skuša odgovoriti na vprašanje: »Kaj pomeni krščansko verovati na protestantski način danes?« Obravnava protestantizma z narodnozgodovinskega vidika je po mnenju Marka Kerševana najbolj izčrpno predstavljena v primerjavi z ostalimi vidiki. Pri tem omenja tematske zbornike ob pomembnejših obletnicah (*Trubarjev zbornik* iz leta 1908, *Trubarjev zbornik* iz leta 1951/1952, *Trubarjev zbornik* iz leta 1986/96), proučevanja Franceta Kidriča, Jožeta Pogačnika, Jožeta Rajhmana ter Igorja Grdine. Hkrati omenja pomanjkljivost dosedanjih raziskav protestantizma v smeri ugotavljanja, kakšno vlogo ima protestantizem za oblikovanje slovenske nacionalne identitete danes.

³Marjan Rožanc si je kot avtor dramskih, leposlovnih in esejističnih besedil s svojim literarnim opusom zagotovil pomemben položaj v literarni zgodovini, še posebej na področju esejistike. Njegovo delo je bilo do zdaj hvaležen vir literarnovednih in filozofskih razprav številnih piscev. Med vidnejša imena omenimo Toma Virka, Mirana Štuhca in Edvarda Kovača. Prvi poskus preglednejše predstavitve Rožančevega življenja in dela pomeni rezultat *Nove revije*, ki se je z zbirko *Interpretacije* (1991) leto po smrti Marjana Rožanca poklonila spominu slovenskemu etičnemu mislecu. Edvard Kovač v svojem delu piše o Rožančevem personalizmu in ga imenuje filozofija ljubezni (*Personalizem in odmevi na Slovenskem*, 1998; *Modrost o ljubezni*, 1992, 1. izdaja). Zgolj njegovi esejistiki se je posvetil Miran Štuhec v monografiji *Slovenska esejistika v drugi polovici dvajsetega stoletja* (2003), pri čemer je vsebinsko analiziral najbolj reprezentativne eseje, s katerimi je zaobjel temeljna problemska jedra Rožančeve esejistike.

Članek z naslovom Protestantizem v esejistiki Marjana Rožanca je posledično, izhajajoč iz zgoraj zapisanih ugotovitev, razdeljen na dve poglavji. V prvem poglavju predstavljam kronološki pregled Rožančevih esejev, v katerih avtor tematizira narod in slovenstvo.⁴ V drugem poglavju predstavljam Rožančevo direktno govorico brez metaforike v esejih, ki obravnavajo slovenski narod.

2

Narod in slovenstvo sta temi, ki sta bili v drugi polovici dvajsetega stoletja hvaležen vir za vidnejše eseje slovenskih esejistov (Marjan Rožanc, Edvard Kocbek, Ciril Zlobec, Alojz Rebula, Taras Kermauner, Lojze Kovačič, Drago Jančar). Ker se esejistika praviloma močno odziva na aktualno družbeno dogajanje, je razumljivo, da je vprašanje naroda oz. slovenstva v esejistiki pogostejše od osemdesetih let dvajsetega stoletja dalje.⁵ Enako lahko trdimo za esejistiko Marjana Rožanca. V zbirki *Demon Iva Daneva* Rožanc konkretno ne problematizira tematike slovenskega naroda, vendar pa nakazuje stanje duha na Slovenskem, kar poglobljeno razširi v naslednjih zbirkah, predvsem v zbirki *Iz krvi in mesa*, kjer posamezni naslovi esejev eksplicitno izražajo osrednjo temo, npr. *Narod, Napredno, Revolucija*. Število esejev o narodu, slovenstvu in prihodnosti se linearno povečuje s količino političnih in kulturnih dogodkov, pomembnih za osamosvojitve Slovenije. Osrednja tema, poleg paradoksalne eksistence, Rožančevih nadaljnjih treh zbirk (*Evropa, Manihejska kronika, Brevir*) je slovenski narod, pri čemer Rožančevo esejiziranje poteka po principu osebne samozadostne naključnosti.⁶ Eseji iz zbirke *Demon Iva Daneva* podajajo obrisе duhovne podobe človeštva na splošno. Eseljst sicer uporablja osebne zaimke naš, mi, vendar so v večini primerov ti zaimki rabljeni zelo splošno in se ne nanašajo na slovenstvo.⁷ Rožanc v tej zbirki kot esejist

⁴ Izraza slovenstvo ne razumem le kot pripadnost slovenskemu narodu in prebivalce slovenske narodnosti, kot razlaga izraza *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, temveč širše, saj izraz vključuje razmišljanje o zgodovinskih spremembah lastnosti Slovencev, predvsem pa upošteva kulturno, umetniško, politično in družbeno podobo slovenskega naroda 20. stol. (oz. do leta 1990).

⁵ Miran Štuhec v monografiji *Slovenska esejistika v drugi polovici dvajsetega stoletja* ugotavlja, da se narodno vprašanje v slovenski esejistiki do leta 1980 ne pojavlja pogosto. Do tega leta je nastalo nekaj esejev, ki so ugotavljali razmerje med književnostjo in narodom, problem slovenske majhnosti. To so eseji Peter Klepec v Ameriki Primoža Kozaka, Tema in anatema Bojana Štiha in Planica Marjana Rožanca. Poseben vidik obravnave tematike slovenskega naroda in njegove usode je v esejistiki zajel tržaški pisatelj Boris Pahor, ki problematizira slovensko zamejstvo v primežu italijanske države tudi v šestdesetih letih dvajsetega stoletja; npr. *Slovenstvo danes* (1967), *Odisej ob jamboru* (1969).

⁶ Izraz osebna samozadostna naključnost uporabljam za lastnost eseja, kot jo predstavi Theodor W. Adorno v spisu *Esej kot oblika*, in sicer: »Razglablja o ljubljenu in osovraženu, namesto da bi duha predstavljal po modelu neomejene delovne morale kot stvarjenje iz nič. Sreča in igra sta zanj bistveni. Ne začenja z Adamom in Evo, temveč s tistim, o čemer hoče govoriti; pove, kar se mu ob tem porodi, preneha, kjer se čuti na koncu, in ne tam, kjer ne bi nič več ostalo.« (Adorno 1999: 8.)

⁷ Izjema so eseji *Politično in umetniško ali razmišljanje o tako imenovani politični drami*, kjer z vidika dvojne drže, drže absurda in drže upanja, pregleda dramatik Primoža Kozaka, ter esej *Travma Tarasa Kermaunerja*, kjer se Rožanc z osredotočenostjo na Tarasa Kermaunerja kot osebnost vpne v slovenski prostor in razmišlja o razmerju med znanostjo in umetnostjo.

ostaja pri razmerju »človek : družba« v časovnem okvirju humanizma v širšem smislu. Tesnoba kot občutje je posledica dualističnega značaja življenja, ugotavlja Rožanc. V nasprotju z de Sadom, ki zavrača zvestobo vrednostnemu in verskim čustvom, ki so v popolnem nasprotju s stvarnostjo in lahko človeka le pogubijo, Rožanc ohranja zaupanje v vero. Rožančeva vera je pogojena s človekovo razdvojenostjo, kar je tudi posledica stalnega nasilja; nasilja posameznika, nasilja družbe, nasilja duha in nasilja telesa. Razpravljanje na splošno se pri Rožancu prvič prenese na slovensko zavest v eseju *O dveh temeljnih strukturah*. Uvodni del eseja razpravlja o prepletanju dveh struktur v človeškem življenju, ki sta posledici človeške obsedenosti o smiselnosti bivanja in resnici. Struktura obupa, vprašanja in kontemplacije je prva struktura, druga je struktura upanja, odgovora in akcije. Pisanje o medsebojnem prepletanju, pogojevanju in izključevanju, a vendar o stalni prisotnosti obeh struktur, se nadaljuje v Rožančevo priznavanje prednosti drugi strukturi in zaključí s prenosom koncepta dveh temeljnih človeških struktur na slovensko ozemlje. Rožanc ugotavlja, da na Slovenskem ni sočasnega življenja obeh struktur, da strukture obupa ne poznamo in da se je slovenska zavest izoblikovala preko druge strukture.⁸ Razlog je bil v slovenskem brezupnem položaju, pogojen z nenehno življenjsko ogroženostjo, ki je onemogočala kontemplacijo. Posledica tega je, da »se slovenska zavest z vsakim izpraznjenim odgovorom, z vsakim izjalovljenim aktivizmom znajde v najglobljem obupu« (Rožanc 1969: 76). Zbirka *Iz krvi in mesa* sintagmo slovenska zavest prenese na slovenski narod. Rožanc ugotavlja zaostalost Slovencev, ki ne premorejo lastne ustvarjalnosti, posredno omenja tudi slovensko nesložnost, ki onemogoča narodni razvoj. Izhodišče narodnega razvoja Rožanc postavlja v čas 15. in 16. stol., čas kmečkih uporov in kasneje protestantizma. Slednji je pripravil duhovno podlago za razvoj lastnosti, ki so potrebne za ustanovitev naroda. To so vitalnost, strastnost, zagrizenost, ustvarjalnost. Izpostavljena je protestantska doktrina, za katero je po Rožančevem prepričanju značilen pesimizem, ki je spodbudil nastanek velikih evropskih narodov. Protestantizem kot družbeno-versko gibanje in kot protestantska teološka doktrina sta bila porušena s protireformacijo, ki je protestantizem zamenjala s katolicizmom, ta pa se je vzpostavil kot klerikalizem. Katolicizem z optimizmom, postavljen kot klerikalna cerkvena oblast, je spodbudil nastanek mitov o slovenskem narodu, ne pa realnega pristopa k življenju, kot ga omogoča protestantizem.⁹ Nenehno mitiziranje slovenskega naroda je posledica splešnosti, nesamozavesti in nesposobnosti Slovencev. »Vse namreč tako kaže, da smo Slovenci še vedno tako neobstojni in splešeni, da smo sposobni živeti samo v varnem okrilju mita.« (Rožanc 1981: 65.) Takšna splošna slovenska zavest

⁸ Ob argumentiranju pojavnih struktur na Slovenskem se je, verjetno, na 76. strani Rožancu zapisal lapsus, saj zamenja značaj zgoraj omenjenih struktur.

⁹ Kritičen pogled na odnos katolicizma do slovenskega naroda je Rožanc podal v eseju *Katolicizem*, v katerem piše, da je katolicizem kot klerikalizem postal sestavni del narave slovenskega naroda. Avtor slovenski katolicizem imenuje protireformistični katolicizem, saj želi jasno pokazati, da je posledica rekatalizacijskih postopkov na Slovenskem, hkrati pa poudari, kako se je katolicizem v takšni obliki vpel v različne pore slovenskega življenja, tudi v šolstvo.

po mnenju Rožanca blokira slovenski narod ne samo v kulturnem, gospodarskem smislu, ampak tudi v telesnem pogledu na ravni posameznika. Slovenci smo spolno in erotično zavrta bitja, ki uresničujemo preživele kulturne koncepte, zaradi katerih se zapiramo pred drugimi narodi in s tem le stopnjujemo lastno ogroženost. Razlog takšnega stanja je ne le zgodovinsko dejstvo represije katolicizma, temveč lastno ohranjanje in omogočanje preživetja teh blokad. Celovito družbeno stanje je vedno odraz konkretnosti na posameznikovem nivoju in obratno. Tako je teritorialna majhnost Slovencev spodbujala na nivoju posameznika predpostavljajanje vrednosti duha pred telesom. To je privedlo do oklepanja idej, ne pa aktivnega uresničevanja le-teh. Razmišljanje pelje Rožanc v smeri izrekanja dualnosti posameznikove celote, ki razpada na duha in telo, ob poudarjanju pomena povezanosti obeh kategorij. Rožanc trdi, da se na Slovenskem premalo zavedamo pomembnosti povezave telesa in duha, nespametno povečevanje duha pa se dokazuje v slovenski literarni tradiciji.¹⁰ Kljub večinskemu nizanju negativnih lastnosti Slovencev Rožanc esej *Zaprto in zanikanje* zaključi s priznavanjem pozitivne prvine slovenskega človeka in jo imenuje »globlja modrost«. Kaže se v občutku pravočasne odprtosti zunanjemu, kar je slovenskemu narodu omogočilo obstoj. Poleg samozadostnosti in večinski zaprtosti Rožanc kot pomanjkljivost slovenstva izpostavi nezanimanje za zgodovino, lastno in tujo. Z eseji, s katerimi se tematsko inspirira pri slovenski in evropski zgodovini, skuša preseči to stanje v zbirki *Evropa*, ki hkrati nakazuje smer gibanja slovenskega naroda v prihodnje.¹¹ V uvodnem delu zbirke *Evropa* zapiše naslednje: »Biti skratka prostornejši in trajnejši! Biti ne samo jaz, temveč tudi drugi! In še več: biti ne samo Slovenec, temveč tudi Evropejec!« (Rožanc 1987: 7.)

Zgolj eksistenca Rožanca ne zadovoljuje. Slovenski narod se je kljub majhnosti ohranil v preteklosti, vendar se mora zdaj odpreti Evropi. Trdno mesto med evropskimi narodi bodo Slovenci zasedli takrat, ko se bodo zavedali lastne zgodovine.¹² *Esej o protestantizmu in Slovencih, o Martinu Luthru, o smrti Boga in svobodi* mu omogoča postaviti naslednjo trditev: slovenski narod še ni evropski narod, ker nima oblikovane svobodne individualne človekove osebnosti. Protestantizem je imenovan kot začetnik slovenskega naroda, vendar Rožanc ugotavlja izpust pomembnega dela za oblikovanje posameznika in posledično naroda, tj. teološki nauk o človekovi svobodi. Z nič kaj providencialno gotovostjo avtor trdi, da sta za izpust kriva reka-

¹⁰Z nekaterimi literarnimi primeri Rožanc dokazuje, da je v slovenski literaturi, vključno z ljudskim slovstvom, večje število motivov, navezujoč se na duhovnost, kot tistih, ki izhajajo ali spodbujajo telesnost. Izpostavljena sta motiv ženske kot nosilke duhovne ljubezni in motiv matere z nadzemeljsko neuničljivo močjo, ki vztraja kljub telesni šibkosti.

¹¹V Eseju o neobljudenosti Slovenije, o zalezovanju Edvarda Kocbeka in o evropskem Slovencu Rožanc zavzame sarkastično držo do razvoja Slovencev v prihodnje. Opozarja na problem, da Slovenci ne želimo ohranjati spomina na svetovljane evropskega kova. Skrajnost slovenski naravnosti so Francozi, kjer ohranjajo spomin na posamezne lastnosti lastnih narodnih veljakov, kot je dobro pitje, pa če je to za zgodovino in prihodnost naroda ključnega pomena ali ne.

¹²V zbirki *Evropa* Rožanc zavzame stališče, da ni zgodovine v obliki pozitivnega razvoja, temveč je le nenehno ponavljanje istega, kar se ohranja v spominu pesnikov. Z vidika človeka je zgodovina zgolj nekaj ženskega, za katero je značilno z zaupanjem sprejemati svet takšen, kakršen je.

tolizacija oz. protireformacija in organizirana politika s prisilo na različnih družbenih področjih. »[...] s protireformacijskim klerikalizmom sprejemamo našo poglavitno religiozno, kulturno in politično strukturo življenja, ki se je poslej ne bomo več otresli.« (Rožanc 1987: 40.) Pomanjkanje svobode, v kateri se vzpostavi spoštovanje človekovega dostojanstva, Rožanc opredeli kot pečat manjvrednosti slovenstva. Nova zbirka *Manihejska kronika* obravnava novo temeljno lastnost slovenskega naroda, tj. gentilizem. Rožanc jo označi kot »nevrotična tema in žilava sestavina slovenske topoumnosti« (Rožanc 1990: 55). Brezglavo preferiranje lastnega roda pred splošnimi kulturnimi in civilizacijskimi dosežki je še ena lastnost slovenstva, kar izpričuje tudi slovenska literatura (France Prešeren, Anton Aškerc). Ob kritičnem opisovanju slovenskega gentilizma v eseju *Summa contra gentiles* Rožanc prvič odkrito zavzame pozitivno stališče do krščanstva, saj v njem zgodovinsko razume religijo, ki je poenotila Evropo in podala temelje civilizaciji. Gentilizem je nezavedno usmerjen v uničevanje krščanske etike, čeprav je bistvena lastnost evropske kulture in evropskega človeka. V eseju *Projekt domovine* Rožanc inscinira svojo vizijo domovine, ki bi nastala z aktivnim voluntarizmom, ta je po njegovem mnenju izgradil tudi ostale evropske narode, in ki jo odlikuje relativno bojevitost, posledica naslednjega stališča: »Razlikovanje ljudi po etičnem, ne pa po narodnem! Razlikovanje ljudi po dejanjih, ne pa po krvi. Narodno ni edina in absolutna vrednota, ampak je primaren kulturni človek, ki presega samega sebe v smeri popolnejšega, bolj etičnega bitja, s tem pa tudi v smeri religioznega in kulturnega občestva.« (Rožanc 1990: 170.) Eseji v zbirki *Brevir* so nastajali v letih, ko se je začel aktivno odvijati narodni projekt domovine, ki bo samostojna in politično priznana na meddržavni ravni in bo Slovence predstavljala kot nacijo.¹³ Rožanc se v teh esejih najbolj odpira v zunanja vprašanja, politične teme, čeprav jih v sebi lastnem slogu vsebinsko obogati s paradoksi, antitematskimi obrati, ki posegajo v religiozne sfere. Esaj *Pesimistična varianta* ponovno tematizira povezanost slovenskega naroda z Evropo in splošno tradicionalno mitiziranje o evropskem bistvu slovenskega naroda postavlja pod vprašaj, napovedi o slovenskem razvoju, ki je primerljiv z evropskimi narodi, pa neizpodbitno zavrača kot neutemeljeno in iluzionistično fantaziranje. Izpostavljena je nekvalitetnost Slovencev, prisotno pa je pesimistično zavračanje kakršnega koli upanja na možnost razvoja s citiranjem Martina Luthra, ki je dejal, da dobra dela ne naredijo dobrega človeka, ampak dober človek dela dobra dejanja. »Vsa politična dejanja so vnaprej obsojena na propad, saj lahko kvaliteto ustvarjajo samo že kvalitetni ljudje, kar pa Slovenci niso.« (Rožanc 1991: 30.) V to premiso so zajeti tudi politiki, do katerih je Rožanc izrazito kritičen, predvsem do liberalcev, saj vidi v njihovih prizadevanjih nemoralna dejanja in zgolj prizadevanja za neproduktivni formalizem, ki omogoča nadaljnje življenje nemoralne oblasti, ki je sama sebi namen. Rožanc je kritičen zaradi ignorance oblasti do

¹³ Tine Hribar v monografiji *Slovenci kot nacija* piše o treh stopnjah oblikovanja nacije. Prvo stopnjo predstavlja ljudstvo istega rodu, druga stopnja je narod, ki nastane iz ljudstva z eno narodno zavestjo kot pomemben del duhovnosti. Zadnja stopnja je nacija, ki predstavlja narod z lastno državo.

aktualnih družbenih problemov, pri tem izpostavlja poveljne pokole domobrancev, proces proti četverici in zahteva integrativen religiozen moment na medčloveški ravni. Zanimivo je, da Rožanc v tej zbirki izraža zahtevo po krščanski etiki, ki bi bila sestavni del ne samo političnega življenja, ampak celotnega družbenega. Na omenjena aspekta se nanašata dve zahtevi, ki ju pred slovenski narod postavlja Evropa, če želi biti njen sestavni del. To sta politični pluralizem in spoštovanje človekovih pravic. Aktualna politična situacija v Sloveniji, z ozirom na nedavno zaključeno predsedovanje Slovenije EU, govori o izpolnitvi omenjenega pogoja.

3

Kljub različni generacijski pripadnosti, Kocbekovemu previdnemu odnosu do Marjana Rožanca in Kocbekovi tesnejši povezanosti s krščanstvom se je Rožanc v *Eseju o neobljudenosti Slovenije, o zalezovanju Edvarda Kocbeka in o evropskem Slovencu* poklonil Edvardu Kocbeku kot osebnosti, ki je s politično in literarno dejavnostjo pomembno zaznamovala slovenski prostor. Celotna dejavnost zadnjega velikega Slovenca, kot Rožanc imenuje Kocbeka, je posledica njegovega prepričanja, da je treba »korenito preobraziti svet v duhu socialne pravičnosti, kjer bo svoje mesto našlo krščanstvo, ki se ne bo izkazovalo le v vertikalni smeri, v razodevanju ljubezni do Boga, temveč predvsem v horizontalni razsežnosti, v ljubezni do bližnjega« (Laznik 2008: 169). Kje in v kolikšni meri lahko prepoznavamo stične točke Rožančeve in Kocbekove misli, ni namen naslednjih vrstic, z gotovostjo pa lahko trdim, da je izkazovanje kakršne koli pripadnosti v vertikalni smeri Rožancu tuje.

Če so Kocbekove esejistične zbirke bližje meditativni prozi, razen v nekaterih primerih, so Rožančevi eseji, ki tematizirajo slovenski narod, jasnejše direktne govornice, kar posledično prikazujejo izrazi, ki označujejo lastnosti slovenskega naroda.¹⁴ Prve konkretne podobe zasledimo v zbirki *Iz krvi in mesa* z vzorcem, ki se nadaljuje v naslednjih zbirkah. S slogovnega vidika vzorec pomeni eksaktno besedo brez globlje metaforike, vsebuje pa svetopisemske motive in motive, vzete iz slovenske literarne tradicije. V nadaljevanju pogledimo nekaj primerov.

Opis lastnosti slovenstva: »In večji ko sta bili naša nevednost in neumnost, večji sta bili naša blagoslovljenost in izvoljenost, globlji je bil naš dušni mir.« (Rožanc 1981: 39.) »Vse namreč tako kaže, da smo Slovenci še vedno tako neobstojni in splašeni.« (Rožanc 1981: 65.) »Slovenci smo res nesrečno, zatrto ljudstvo.« (Rožanc 1981: 77.) »[...] slehernemu Slovencu zagotavlja sedež na božji levici, seveda pod pogojem, da se odpove telesnosti in radoživosti in da je v svojem evnuškem življenju dovolj samozadosten in zaplankan.« (Rožanc 1981: 77.) »[...] dopolnjuje

¹⁴ V članku *Idejna in slogovna podoba miselne proze Edvarda Kocbeka* ugotavljam, da se esejistika Edvarda Kocbeka približuje meditativni prozi, v kateri je zajeta »Kocbekova miselna pot aktivnega kristjana, ki se zaveda pomena odnosa z bližnjikom in pomena odprtosti za zunanje dogajanje.« (Laznik 2008: 188.)

pa se z našo hlapčevsko slo po ogledovanju v tujih očeh.« (Rožanc 1981: 80.) »Zaradi te svoje trdovratne splošne zavesti nismo samo zavrti, nevrotični, zakompleksani in nesproščeni, temveč tudi v nenehnem sporu sami s seboj.« (Rožanc 1981: 80.) »[...] da smo Slovenci še danes telesno in spolno zavrti ljudstvo.« (Rožanc 1981: 87.) »V globini duše smo Slovenci še danes krhki, neobstojni, skoraj nevrotični ljudje, ki nismo sposobni ne strinjanja ne sodelovanja.« (Rožanc 1981: 101.) »V Sloveniji, v tej neobljudeni deželi, zmerom živi en sam človek, samozadovoljni Kranjec.« (Rožanc 1987: 116.) »[...] žilava sestavina slovenske topornosti [...]« (Rožanc 1990: 55.) »Morala je na psu. Pravzaprav je sploh ni, ampak je le nemorala.« (Rožanc 1990: 138.) »[...] zato pa ga je kot fenomen sprostitev v zafrustriranem slovenskem prostoru skoraj nujno natisniti.« (Rožanc 1990: 156.) »Zakaj je torej pri Slovencih vse zavoženo?« (Rožanc 1991: 30.) »[...] v tej zavrženi Sloveniji [...]« (Rožanc 1991: 47.)

Primeri svetopisemskih podob: pekel, večni ogenj, rešnje telo, bati se kot hudič križa, izvirni greh, žrtvena kri, Bog, hudič. Primeri, vzeti iz slovenske literature: »Življenje in smrt skoraj slehernega Slovenca je kot življenje in smrt Petra Novljana.« (Rožanc 1981: 86.) »Takrat so v naših krajih pobili polovico poštenih ljudi, druga polovica pa je pobegnila. Kar je ostalo, je bila smrdljiva drhal. In mi smo vnuki svojih dedov.« (Rožanc 1981: 31.)¹⁵ Rožanc citira večje število slovenskih piscev: Primoža Trubarja, Franceta Prešerna, Otona Župančiča, Ivana Preglja, Ivana Cankarja.

Jasna neposrednost in zagrizena nekritičnost izbora besed, ki opredeljujejo klavno podobo slovenskega naroda, v katerem je prostora le za enega samega človeka »samozadovoljnega Kranjca« je poglavitna lastnost Rožančevega sloga, ko je v ospredju esejev tematika slovenstva v vsej širini.¹⁶ Esejistika Marjana Rožanca je literarno polje, v katerem najdemo zgodovinsko globino Slovencev, njihovo trenutno podobo in napoved za prihodnost. Ta je usmerjena v razmišljanje o slovenski državnosti, predvsem pa o vpetosti Slovencev v evropski prostor. Zgodovinsko gledano nas dejstvo, da smo imeli protestantizem, po mnenju Rožanca uvršča med evropske narode, čeprav glede upravičenosti vključenosti slovenskega naroda v trenutni podobi esejist zavzame distanco. Neizpodbitno pa v protestantizmu pojmuje začetke oblikovanja slovenskega naroda, Primoža Trubarja imenuje za utemeljitelja slovenskega naroda. Da je Primož Trubar, kasneje tudi France Prešeren, utemeljitelj slovenskega naroda, je Rožanc zapisal v zbirki *Iz krvi in mesa*, kjer na drugem mestu Trubarja označi za »branilca slovenskega življa« (Rožanc 1981: 22). Z vidika pričujočega besedila je zanimiv članek Vincenca Rajšpa z naslovom Družbeni nazori slovenskih reformatorjev in družbena podoba slovenske reforma-

¹⁵ Isti citat se ponovi v Eseju o protestantizmu in Slovencih, o Martinu Luthru, o smrti Boga in svobodi, objavljen v zbirki *Evropa*. Tudi sicer Rožanc citira Ivana Cankarja v kasnejših zbirkah, npr. v zbirki *Brevir*. V eseju O slovenskem liberalizmu in liberalizmu se je Rožanc uporabil Cankarjev opis liberalcev v začetku 20. stol. iz pisma bratu Karlu, napisanega leta 1900.

¹⁶ S slednjim menim na vsa podtematska izhodišča; kultura, politika, literatura, umetnost.

cije, ki je v *Tretjem Trubarjevem zborniku* zapisal, da sta za afirmacijo slovenskega naroda pomembni dve obdobji; devetnajsto stoletje in šestnajsto stoletje, v katerem se je oblikovala slovenska reformacija.

Razčlemba tematike protestantizma in slovenskega naroda je zgolj parcialen uvid v sicer mnogoplastno problemsko zasnovanost celotne Rožančeve esejistike. Kronološki prikaz pojavljanja omenjenega na tem mestu odpira pot pregleda protestantske doktrine v esejistiki Marjana Rožanca. Pričujoče besedilo naj bo prispevek k interdisciplinarnemu raziskovanju protestantizma kot ugotavljanje prisotnosti protestantizma, reformacije in protireformacije v slovenski esejistiki.¹⁷

Literatura

- ADORNO, Wiesengrund Theodor, 1999: *Beležke o literaturi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- DOLGAN, Marjan, 1986: Literarne upodobitve slovenske reformacije. Darko Dolinar (ur.): *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: SAZU.
- HRIBAR, Tine, 1995: *Slovenci kot nacija. Soočanja s sodobniki*. Ljubljana: ČZP Enotnost.
- HRIBAR, Tine, 2004: *Euroslovenstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- KERŠEVAN, Marko, 2001: Protestantizem in protestantsko načelo. *Protestantizem. Poligrafi* 6/21–22. 3–47.
- LAZNIK, Anita, 2008: Idejna in slogovna podoba miselne proze Edvarda Kocbeka. *Riječ* 14/4. 169–189.
- POGAČNIK, Jože, 1996: Delo slovenskih protestantskih piscev v literarni zgodovini. Franc Jakopin (ur.): *Tretji Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica.
- RAJŠP, Vincenc, 1996: Družbeni nazori slovenskih reformatorjev in družbena podoba slovenske reformacije. Franc Jakopin (ur.): *Tretji Trubarjev zbornik*. Ljubljana: Slovenska matica.
- ROŽANC, Marjan, 1969: *Demon Iva Daneva*. Maribor: Založba Obzorja.
- ROŽANC, Marjan, 1981: *Iz krvi in mesa*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ROŽANC, Marjan, 1987: *Evropa*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ROŽANC, Marjan, 1990: *Manihejska kronika*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ROŽANC, Marjan, 1991: *Brevir*. Ljubljana: Založništvo slovenske knjige.
- ŠTUHEC, Miran, 2003: *Slovenska esejistika v drugi polovici dvajsetega stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- ZORN, Aleksander (ur.), 1991: *Interpretacije. Marjan Rožanc*. Ljubljana: Nova revija.

¹⁷Pri dosedanjem raziskovanju v tej smeri bi omenila raziskovalno delo Mirana Hladnika, članek Marjana Dolgana Literarne upodobitve slovenske reformacije, ki pregleda nekatera slovenska literarna besedila s protestantsko snovjo in ne vključuje nobenega esejističnega besedila, ter članek Jožeta Pogačnika Delo slovenskih protestantskih piscev v literarni zgodovini iz *Tretjega Trubarjevega zbornika*. V njem izpostavlja štiri vprašanja, na katera dosedanja raziskovanja še niso dala dokončnega odgovora. Med njimi imenuje tudi vprašanje, ki izvira iz pojmovanja reformacije kot obdobja, v katerem se je slovenski narod pojavil kot zgodovinski subjekt.